

Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi

An Assessment Of Azerbaijan's Tourism Potential And Activities

Rehman SEFEROV* - Tapdıg HESENOV**

Özet

Azerbaycan, Kafkas Dağları, ovaları, nehirleri, gölleri, 825 km'lik Hazar Denizi sahil şeridi, zengin mineral suları, birçok iklim tipinin bir arada yaşanması ve zengin tarih hazinesi ile turizm potansiyeli oldukça yüksek bir ülkedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen 11 iklim tipinden 9'nun Azerbaycan'da bulunması, turizm etkinliklerinin çeşitliliğini sağlamaktadır. Azerbaycan'da turizm etkinlikleri daha çok dinlenmeye yönelik olup Hazar Denizi kıyıları ile kaplıcaların bulunduğu yerleri içine almaktadır. Bu durumda rekreasyona dayalı iç turizmin üstünlük taşıdığı ve kıyı-deniz turizmi ile kaplıca turizminin yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu da sağlık turizmini canlandırmaktadır.

Azerbaycan'da çok fazla şifalı su kaynağının, volkan çamurlarının, tuzlu göl tedavi çamurlarının, şifalı çamur petrolerinin bulunması ülkenin sağlık turizmi açısından ne kadar elverişli koşullara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, Azerbaycan'ın Büyük Kafkas, Küçük Kafkas ve Talış Dağları gibi yüksek rölyef alanlarına sahip olması, dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyel de taşımasını sağlamıştır. Görüldüğü gibi Azerbaycan'da turizm etkinlikleri oldukça çeşitlidir. Ancak önemli olan bu çeşitliliğin etkin bir şekilde kullanılarak ülke ekonomisine büyük katkı sağlayabilen bir sektör haline getirilmesidir.

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan, Turizm Potansiyeli, Turizm Etkinlikleri, Turist, Turizm Gelirleri.

Abstract

Azerbaijan is a country with a high tourism potential such as Caucasus Mountains, plains, rivers, lakes, Caspian Sea's beaches with 825 km., rich mineral waters, a combination of many different climates, and rich historical treasury. Azerbaijan having the world's 9 of the 11 different climatic sorts in itself has provided a great recreation and health tourism. The tourism activities in Azerbaijan are mostly on recreation which encompasses thermal springs of the Caspian Sea's beaches. In these circumstances, the recreation depending on the interior tourism, seashore tourism as well as thermal tourism has been gained popularity and this revives the health tourism.

* Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Bölümü.

** Doç. Bakü Devlet Üniversitesi Coğrafya Fakültesi İktisadi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi.

Many kinds of thermal and healing water, volcanic mud, salty healing lake mud, and healing mud which comes from oil wells show how appropriate these circumstances are for Azerbaijan's health tourism. On the other hand, Azerbaijan having high relief areas such as Büyük Kafkas, Küçük Kafkas and Talis Mountains has a great potential on mountains and hunting tourism. As is seen, tourism activities in Azerbaijan contain different characteristics. However, what is significant here is creating these different areas as a sector to contribute the to country's economy.

•

Key Words

Azerbaijan, Tourism Potentials, Tourism Activities, Tourist, Tourism Incomes.

GİRİŞ

Doğal ortam zenginlikleri, Hazar Denizi sahil şeridi, birçok iklim tipinin bir arada yaşanması ve zengin tarih hazinesi ile turizm potansiyeli oldukça yüksek bir ülke olan Azerbaycan Kafkasya Bölgesinin güney doğusunda 38°24'-41°54' kuzey enlemleri ile 44°46'-50°50' doğu boylamları arasında 86.600 km²'lik bir alanda yer almaktadır. Doğusunda Hazar Denizinin yer aldığı Azerbaycan'ın, kuzeyinde Rusya Federasyonu (Dağıstan Özerk Cumhuriyeti), kuzeybatısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güneyinde İran ve güneybatısında Türkiye yer almaktadır (Harita 1).

Harita 1. Azerbaycan'ın idari birimler haritası.

Azerbaycan'da dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen 11 iklim tipinden 9'nun bulunması*, dinlenme ve sağlık turizmi için en iyi koşulları hazırlamıştır. Azerbaycan aynı zamanda Kafkaslar bölgesinde yıllık güneşlenme süresi en uzun ülkedir. Bununla beraber Azerbaycan'ın yüzey şekilleri de çok farklılık göstermekte olup, yükselti basamakları -28 m ile 4466 m arasında değişmektedir. Böylece ülkenin farklı rölyef şekillerine sahip olması da, turizm açısından çok çeşitli doğal rezervler barındırmaktadır. Bunlara örnek olarak, paleontolojik

* Kutup ve Ekvator iklimleri hariç diğer bütün ılıman iklim şartları Azerbaycan'da görülmektedir.

bakımdan önemli fosilli kayalar, yüksek şelaleler, nadir ağaç türleri, relik ve endemik bitki türleri, göçmen kuşların kışlak alanları gösterilebilir. Ayrıca Azerbaycan'da 1000 kadar mineral su kaynağı vardır. Bu şifalı sular yanında volkan çamurları, tuzlu göl tedavi çamurları, tedavi özellikli petroler (Naftalan), tedavi olmak, sağlığını korumak veya dinlenmek isteyenlere bu ola-nağı sunmaktadır.

Öte yandan, Azerbaycan'ın yüksek rölyef alanlarına (Büyük Kafkas, Küçük Kafkas ve Talış Dağları) sahip olması dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyel arz etmektedir. Kısacası Azerbaycan'da turizm etkinlikleri oldukça çeşitli olup, ancak bu çeşitliliğin etkin bir şekilde kullanılarak ülke ekonomisine katkı sağlayabilen bir sektör haline getirilmesi beklenmektedir.

Sonuçta, Araştırma yapılırken öncelikle "Azerbaycan'da turizm faaliyetleri, turizm potansiyeli, etkinlikleri ve gelen turistler" ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiş, yeni istatistik verilerle çalışma analiz edilmiş ve güncelleştirilmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma ile Azerbaycan'da turizm potansiyeli ve turizm faaliyetlerinin neler olduğu ve bu etkinliklerin ülkedeki turizm sektörüne ne derecede etkili olabildiği incelenmektedir. Öte yandan, Azerbaycan'da turizm faaliyetlerinin geçmişten günümüze ne gibi değişim gösterdiği, bu değişimin gelişimi ne şekilde etkilediği ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile uluslararası sistem yeni bir oluşum süreci içine girmiştir. Böylece bağımsızlığını kazanan Azerbaycan da bu değişimde yerini almıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ülkedeki tüm sektörler gibi, turizm sektörü de değişime uğramıştır. Ancak turizm sektörü açısından bu değişim olumlu sayılabilir. Çünkü, Sovyetler Birliği'nin var olduğu dönemde kapalı ülke konumu nedeniyle, potansiyel turizm olanaklarını yeterince kullanıma sunamayan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu potansiyelini dünya geneline tanıtmaya çalışmaktadır.

Turizmin ülke açısından önemine ana çizgileri ile değinilecek olursak bunları aşağıdaki maddeler çerçevesinde daha sistematize olarak sıralayabiliriz. Böylece turizm;

- Ekonomiyi geliştiren önemli bir hizmet sektörüdür,
- Milli gelire katkı sağlayan bir etkinliktir,
- İstihdam yaratıcı özelliği yüksektir,

- Büyük çapta üretim ve tüketim olayıdır,
- Ülkenin coğrafi ve kültürel tanıtımı için en etkin araçlardan biridir.

Sonuçta, Azerbaycan'ın çok çeşitli turizm olanaklarına ve bölgelerine sahip olması ülke ekonomisinin gelişimine zamanla daha fazla katkı yapabilecek potansiyel arz etmektedir.

TURİZM POTANSİYELİ YÜKSEK OLAN BÖLGELER

Azerbaycan topraklarının birçok bölge ve yöresi turizm potansiyeli açısından çok önemli nitelikler taşımaktadır. Özellikle Apşeron Yarımadası'nın kuzey kısmı ve Hazar Denizi kıyılarında, ayrıca Guba-Haçmaz, Lenkeran Ovası, Merkez ve Batı Bölgesi turizm potansiyeli açısından daha yüksek potansiyele sahiptir. Bunların başlıca özelliklerine aşağıda değinilmiştir.

Apşeron Yarımadası: Doğal koşulları, dinlenmeye uygun iklimi, ılık ve berrak denizi, ince kumlu plajları, tedavi amaçlı kullanılan çamuru ve şifalı suları, ulaşım ve altyapı bakımından gelişmişliği göz önüne alınırsa, ülkede rekreasyonel dinlenme komplekslerinin yaratılabileceği en önemli bölgelerden biridir. Zaten Azerbaycan'daki tedavi nitelikli sanatoryumların çoğu buradadır. Şöyle ki, kalp-damar, sinir sistemi, mide-bağırsak hastalıkları üzerine, birçok büyük dinlenme merkezi bulunmaktadır (Memmedov ve Rehimov, 2000; Guliyev, 2000). Öte yandan bu yarımada, Azerbaycan'ın çocuk-gençlik parklarının en yoğun olduğu bir kampçılık merkezidir. Son yıllarda buradaki sağlık yurtlarının iyileştirilmesi ve yenilerinin yapılması konusunda girişimler başlatılmıştır. Apşeron Yarımadası'nın termal turizmde; Surahanı, Şih, Bilgeh, Buzovna, Pirşaha ve Merdekan'da hidrojen sülfürlü su kaynakları büyük önem taşımaktadır.

Guba-Haçmaz: Azerbaycan'ın Kuzeydoğu kesiminde bulunan Guba-Haçmaz, büyük gelişme perspektifi olan rekreasyon-turizm bölgelerinden biridir. Bu bölgenin elverişli ulaşım mevkii, manzara güzellikleri ve dağlık alanları, Hazar Denizi'nin Yalama-Nabran, Gilezi-Zarat kıyılarındaki balneoloji merkezleri, Kalealtı, Haltan vb. mineral su kaynakları, rekreasyonel önemi arttıran özelliklerdir.

Bilhassa 1970'li yıllardan beri Deveçi ilçesindeki 350 kişilik Kalealtı mineral suyu Batı Ukrayna'daki Naftusiya suyuyla aynı tedavi edici özelliğe sahiptir. Ayrıca Hazar Denizi'ne ve demiryolu hattına yakınlığı, deniz seviyesinden 500 m yükseklikte oluşu, son derece güzel ve yeşil peyzajı, sebzeçilik, bağcılık ve hayvancılığın geliştiği ilçelerle iç içe olması, temiz ve sağlık verici havası, Kalealtı'nın kısa sürede bir sağlık ve dinlenme merkezi olarak tanınmasına yol

açmıştır (Zeynalli, 1998; Oğan, 2000). Yaz aylarında hafta sonları, yalnızca Bakü, Sumgayıt çevresinden gelenlerin sayısı 2000'i bulmaktadır. Bütün bir yıl gelen ziyaretçi sayısı ise 100.000 civarındadır.

Lenkeran Ovası: Hazar Denizi kıyısındaki Lenkeran Ovası da gelecek için değer taşıyan rekreasyonel kullanım alanlarından biridir. Ovanın güneyi; subtropikal iklimi, kumlu plajları ve güzel manzaralı siteleri, gelişmiş altyapısı, bütün yıl sebze-meyve yetiştiren tarım sektörü, bol işgücü, mineral su kaynakları, rekreasyon-turizm komplekslerinin oluşturulmasına olanak verir. Lenkeran ilçesinde Meşesu ve İbadı mineral su kaynağı vardır. Bileşiminde azot ve metan olan bu sulardan banyo alınarak, eklem, kadın hastalıkları, deri, kalp-damar hastalıkları tedavi edilmektedir (Koçman ve Diğerleri, 1994; Abbasov, 1998). Meşesu kaynağında 150 yataklı bir tesis bulunmaktadır.

Merkez ve Batı Bölgesi: Azerbaycan'ın doğu yarısına göre, merkezi ve batı bölgelerinde rekreasyon-turizm sektörü az gelişmiştir. Bu geniş arazilerde mevsimlik faaliyet gösteren bazı tedavi-dinlenme tesisleri yer alır. Küçük Kafkas Dağları eteklerinde yer alan Naftalan kentinde dünyada tek olan tedavi amaçlı çamur petrolü vardır. Ayrıca bu kentte 1500 yataklı ve tüm yıl hizmet veren sağlık ocağı bulunmaktadır.

Naftalan tedavi petrolü, Strabon'dan alınan bilgilere göre çok eski dönemlerde bile yara tedavisinde kullanılıyordu. Bu nedenle bahsedilen dönemlerde Anadolu'dan, Kafkasya Bölgesi'nden, İran'dan ve Hindistan'dan tedavi için gelen pek çok kişi dönüşlerinde bu petrolü çamur halinde yanlarında götürüyorlardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Naftalan batı ülkelerinin dikkatini çekti ve 1887 yılında bir Alman mühendisin petrol sondaj kuyusundan aldığı numuneden Almanya'da merhem üretilmişti (Oğan, 2000; Memmedov ve Rehimov, 2000). Bugün çeşitli hastalıkların (bel, omirilik, eklem, kas, sinir sistemi, damar, karaciğer ve jinekolojik hastalıklar) doktor kontrolünde tedavisi için Naftalan'daki tesislere binlerce Azeri ve diğer ülkelerden çok sayıda turist gelmektedir. Azerbaycan'da bu tür tesislerin günlük konuk etme kapasitesinin 30.000 kişi olduğu belirtilmekte ve buralarda 120.000 kişiye istihdam sağlandığı açıklanmaktadır.

Şuşa, balneoloji-iklim tedavi merkezi olarak Azerbaycan'da çok ünlüdür. Kentin, kuru ve temiz havasına, ultraviyole ışınların tedavi edici özelliğine bağlı olarak İsviçre'nin Davos sağlık merkezinden daha üstün olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, Şuşa'da Turşsu ve Şırlan karbon-hidrojenli mineral sular, eşsiz dağ manzaraları rekreasyonel potansiyelini artırıcı etken olmuştur (ancak Ermenistan'ın işgalinde olmasından dolayı faaliyeti geçici olarak dayanmıştır).

Terter çayı vadisinde 2100-2200 m'lerdeki İstisu mineral su kaynakları, bileşimi ve tedavi edici niteliği itibariyle dünyaca tanınmış Çek Cumhuriyeti'nin Karlovary termal sularıyla aynı özellikleri paylaşmaktadır. İstisu sağlık ocağında mide, bağırsak, sinir sistemi, jinekolojik ve ürolojik hastalıklar tedavi edilmektedir (Koçman ve Diğerleri, 1994; Eminov, 2002). Buraya en çok yaz aylarında gelinmekte olup, kiralık evler ve çadırlar konaklamaya uygundur.

TURİSTİK KAMP VE TESİSLER

Azerbaycan'da turistler için kurulmuş kamp ve tesisler çeşitli bölgelerde dağılmış olup ülkeye gelen turistlere konaklama imkanı sağlanmıştır.

Turistik Kamplar: Azerbaycan'da turistler için kurulmuş kamplar çeşitli bölgelerde dağılışı gösterir. Bunlar arasında özellikle; Bakü-Garadağ, Mingçeçevir, Hacikent, Şuşa, Naftalan, Gebele, Zagatala, Lenkeran ve Yalama'dakiler büyük önem taşır. Ancak bunlar içerisinde sadece Yalama'daki kamplar 1000 yatak kapasitesini aşmaktadır. Diğer kamplar ise, 1000 yatak kapasitesinin altındadır.

Azerbaycan'da esas turizm mevsimi daha çok Mayıs'tan Ekime kadar maksimum 6 ay devam eder. Buna karşılık, Yalama, Zagatala, Şuşa ve Bakıdaki turist kampları ise bütün yıl hizmete açıktır.

Dinlenme Tesisleri: Azerbaycan'da toplam 98 dinlenme tesisi yer almakta olup bunlar 1998 yılı itibariyle 18.224 yatak kapasitesine sahip bulunmaktadır. Bunların tesis türleri itibariyle dağılımı ve yatak sayıları aşağıdaki tabloda açıkça gösterilmiştir.

Tablo 1. Azerbaycan'daki dinlenme tesis türleri ve kapasiteleri

Tesis Türleri	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
<i>Tedavi-Dinlenme Amaçlı Tesisler</i>	48	10.914
<i>Dinlenme Evleri ve Pansiyonlar</i>	13	845
<i>Dinlenme Kampları</i>	27	1461
<i>Turistik Oteller ve Turizm Kampları</i>	10	5004
Toplam	98	18.224

Kaynak: ADİK*, 1999 ve 2005'den yararlanılarak.

* ADİK: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi.

Azerbaycan'ın rekreasyonel potansiyeli göz önüne alındığında, ülkenin yılda 1 milyon kişiye dinlenme olanağı tanıyabileceği, ancak mevcut tesislerin iyileştirilmesi ve yenilerinin yapılmasının şart olduğu bildirilmektedir.

Öte yandan, Azerbaycan'da turizm ve gezi işlerinin organizasyonu, iç ve dış turizm kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Bu amaçla Bakü, Merdekan, Sumgayıt, Gence, Mingeçevir, Naftalan, Nahçıvan, Beylegan, Eli Bayramlı, Guba, Şamahı vb. yerlerde turizm danışma büroları kurulmuştur.

BAŞLICA TURİZM ETKİNLİKLERİ

Azerbaycan'da, turizm sektöründeki faaliyetler yıllar itibariyle gerilemeler göstermiştir. Bunda ülkenin içinde bulunduğu savaş durumu rol oynamaktadır. Ancak son yıllarda turizm sektöründe azda olsa bir hareketlilik yaşanmaktadır.

Ülkede turizm faaliyetleri daha çok dinlenmeye yönelik olup Hazar Denizi kıyıları ile kaplıcaların bulunduğu yerleri içine almaktadır. Bu durumda rekreasyona dayalı iç turizmin üstünlük taşıdığı ve kıyı-deniz turizmi ile kaplıca turizminin yaygınlık kazandığını söyleyebiliriz. Ayrıca Azerbaycan'ın yüksek rölyefinde bazı dağlık alanlar dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Ülkedeki bu turizm etkinliklerini organizeli bir şekilde açıklamak için aşağıdaki alt başlıklar çerçevesinde konuyu değerlendirebiliriz.

Tatil Turizmi: Kış ve yaz turizmi çerçevesi içerisinde Azerbaycan'da tatil yapılabilecek pek çok yer bulunmaktadır. Buralarda gerekli spor tesisleri, dinlenme yerleri kurulmaya başlanmıştır. Ülkede özellikle, Zagatala, Şeki, Gebele, İsmayılı, Guba, Gence, Gazah, Lenkeran ve Astara yöreleri yaz aylarında tatil yapmaya en müsait yerlerdir. Ancak bu yörelerin turizm potansiyeli, mevcut tesislerin elden geçmesi ve yeni turizm kamplarının yapılmasıyla daha da arttırılabilir.

Plaj Turizmi: Bilindiği gibi, Azerbaycan'ın doğusu tamamıyla Hazar Denizi ile (825 km'lik sahil şeridi ile) kaplıdır. Bundan dolayı da ülkenin, plaj turizmi yüksek potansiyele sahiptir ve yerli turistlerde yaz aylarında tatil yapmak için buraları tercih etmektedir. Özellikle Bilgeh ve civarı kilometrelerce uzayan plajlara sahiptir. Bu plaj bölgelerinin varlığı, Azerbaycan'ın turizm potansiyeline büyük bir katkı sağlayacaktır.

Dağ ve Av Turizmi: Ülkenin yüksek rölyefinde bazı dağlık alanlar (Guba-Haçmaz, Şeki-Zagatala, Dağlık Karabağ, Nahçıvan yöreleri gibi) dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyele sahiptir. Nitekim Sovyetler Birliği zamanında "Intourist" turizm teşkilatı, batılı ülkelere, av turizmi konusunda Azerbaycan dağlarında çeşitli turlar düzenlenmekteydi. Bugün için de bu dağlık

alanlarda zengin ormanlar, gerek av hayvanları gerekse doğal güzellikleri ve temiz havasıyla değerlendirilmeyi beklemektedir.

Ayrıca ülkede evcil ve yabani olmak üzere toplam 97 çeşit memeli hayvan, 346 çeşit kuş ve 95 çeşit balık bulunmaktadır (Budagov ve Apoyev, 1991). Av tüfeği kullanmak ruhsata tabidir ve her tüfek sahibi avcılar derneğine üye olmak zorundadır. Organizasyon ve gerekli kanuni altyapının yoksulluğundan av turizmi yeterince gelişmemiştir.

Yayla Turizmi: Azerbaycan dünyada mevcut olan 11 iklim tipinden 9'una sahiptir. Kutup ve ekvator iklimleri hariç diğer bütün ılıman iklim şartları ülkede yıl boyunca yaşanmaktadır. Dolayısıyla her mevsim ve bölgenin kendine has özelliklerine göre yayla ve dağ turizmini geliştirmek için şartlar çok elverişlidir. Azerbaycan'da yayla turizmi için en elverişli yörelere, Zagatala meşelikleri, Şeki gelersen görersen galası, Guba meşelikleri, İsmayılı (Lahıç), Gebele, Ağdaş ormanları, Gence, Hacikent ve Göygöl örnek gösterilebilir.

Kaplıca ve Sağlık Turizmi: Azerbaycan'da 1000 kadar mineral su vardır. Özellikle "Naftalan" denilen ve dünyada sadece Azerbaycan'da bulunan petrol karışımı çamursu başta sinir sistemi olmak üzere deri, cilt, kadın hastalıkları ve daha birçok hastalığa iyi gelmektedir. Öte yandan, Azerbaycan'da tedavi nitelikli sanatoryumların çoğu Apşeron Yarımadası'ndadır. Bu sanatoryumlarda toplam yatak sayısı 5.000 dolayındadır.

Kültür Turizmi: Azerbaycan, kültür turizminin uygulanabileceği değerli kültürel varlıklara ve tarihsel eserlere sahip bir ülkedir. Ancak ülkede bazı müzeler, birkaç prehistorik ve arkeolojik sitlerin ziyareti dışında, kültürel amaçlı turizm pek gelişmemiştir (TİKA*, 2003). Halbuki eski geleneksel dokusuyla halen yaşayan kentleri, el sanatlarıyla ünlü merkezleri, dünyada en eski yerleşim yerlerinden örnekleri, bu ülkede bulmak mümkündür.

BAŞLICA TURİZM MERKEZLERİ VE TURİSTİK YOLLAR

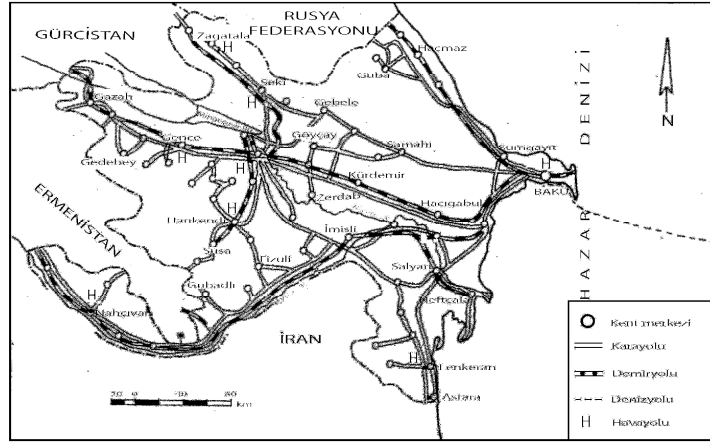
Azerbaycan'da, başkent Bakü'den başlayarak çeşitli turizm bölgelerine ulaşan yollar, turistik değeri olan güzergahları oluşturur ve ülke içi turlarda kullanılır. Bu nedenle özellikle hafta sonları, tatiller ve yaz aylarında yoğun trafiğe sahne olan bu yollar, yakınındaki ve varılan noktalardaki merkezler kadar ülkede tanınmış ve önem kazanmıştır. Bakü merkez alındığında, bazı turistik yolların ve yakın çevresindeki turistik merkezlerin özellikleri şöyledir.

---

* TİKA: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı.

Bakü-Şamahı-Pirgulu: Bu turistik yol, Büyük Kafkasların güneydoğu yamaçlarından geçmekte olup, konaklama yerleri Şamahı'daki turistik otel ve Pirgulu köyündeki ağaç evlerdir. Şamahı, birçok tarihsel eserlere ve eski yerleşme kalıntılarına sahip bir ilçe merkezi olup, yakınlığındaki Pirgulu ise, bol su kaynakları, yeşil çayırları ile kırsal bir dinlenme ortamıdır. Astronomi gözlemevi, buraya bir çekicilik yaratmıştır. Kış aylarında kar yağışı alan yöre, kayak yapmaya elverişlidir, çeşitli turlar düzenlenir ve basit dağ evlerinde konaklama yapılabilir.

Harita 2. Azerbaycan'ın ana ulaşım yolları

Kaynak: Budagov ve Apoyev, 1991 ve ADGHK*, 2003'den yararlanılarak (*ulaşıma kapalı yol).

Bakü-Gence-Göygöl: Turistlerin bu yolu kullanarak, yöreyi gezme nedenlerinin başında, Gence'nin tarihsel zenginliği kadar, Göygöl gölünün varlığı olmuştur. Yakın dönemde oluşan heyelan setti bu göl 1566 m yüksekliktedir. 1139 yılında meydana gelen büyük deprem, Aksu nehrine kaya bloklarının düşmesine yol açmış, dolayısıyla oluşan heyelan settinin ardında Göygöl oluşmuştur (Budagov ve Apoyev, 1991). Bu çevrede, içinde kıymetli hayvanların (ceylan vb.) barındığı bir de milli park bulunur. Gence'den buraya virajlı dağ yoluyla ulaşılır ki, burada küçük bir dinlenme tesisi de mevcuttur.

Bakü-Gebele ve Bakü-Şeki: Büyük Kafkasların güney eteklerinden geçen turistik yol, bir hatla Gebele'ye, diğer hatla da Şeki'ye ulaşımı sağlamaktadır. Gebele'nin 20 km dışında eski Gebele kentinin kale kalıntıları (Kafkas Albaniyası'nın başkentine ait, M.S. 6-7. yüzyıllar), Hezreköy'de 15. yüzyıla ait 2

* ADGHK: Azerbaycan Devlet Geodezya ve Haritaçekme Komitesi.

anıt mezar ve M.Ö. 1-3. binlere ait mezarlar dikkat çekmektedir. Gebele’de yeni yapılmış modern turistik otellerde ve turist kamplarında kalınabilir. Ticaret merkezi olan Şeki ise, iklimatik açıdan dinlenme potansiyeli yüksek, değerli tarihsel ve kültürel kaynaklara sahiptir. Buradaki 2 turistik otel, 1 dinlenme kampı ve sporcuların dinlenme tesisi, konaklama yapılabilecek yerleri oluşturur.

Bakü-Guba-Yalama: Samur-Deveci ovası ve Büyük Kafkasların kuzeydoğu eteklerini takip eden bu yol boyunca, hem yarı çöl peyzajı, hem de yeşil çayırları gözlemek mümkündür. Turistik yol, bir hatla Guba’ya, diğer hatla Yalama’ya ulaşımı sağlar. Guba, 15. yüzyılda bir yerleşim yeri haline gelmiş ve 1744-1789 yılları arasında Guba Hanlığının merkezi olmuştur. Kentteki 19. yüzyıl hamamı, cuma mescidi ve camisi, diğer tarihsel camiler ve eski geleneksel evler görülebilecek yerler arasındadır. Kent çevresinde mineral su kaynakları bulunur (Koçman ve Diğerleri, 1994, Memmedov ve Rehimov, 2000). Yalama ise Hazar Denizi kıyısında olup, önemli plajları, ormanları ile tanınmıştır. Bakü’ye ve deniz kenarına yakınlığından dolayı, en sık gidilen turistik yörelerden biridir. Turist kampları, gençlik kampları ve bazı kurumların dinlenme tesisleri yer almaktadır.

Bakü-Lenkeran-Astara: Genellikle Hazar Denizi kıyısından geçen bu turistik yol önce Lenkeran sonra ise Astara’ya ulaşımı sağlar. Bu bölge subtropikal iklimi, plajları ve güzel manzaralı siteleri, gelişmiş altyapısı, mineral su kaynakları, gelecek için değer taşıdığından, modern rekreasyon turizm komplekslerinin daha fazla yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca bu bölgenin batısında ve güneybatısında Talış Dağları, doğusunda ise Hazar Denizi ile çevrelenmesi dolayısıyla önemli turistik yörelerden biridir. Burada turist kampları, gençlik kampları ve dinlenme tesisleri bulunmaktadır.

GELEN TURİSTLER VE TURİZM GELİRİNDEKİ GELİŞMELER

Azerbaycan’a tatil amaçlı gelen kayda değer sayıda yabancı turist bulunmaktadır. Bunda tatil turizmine imkan sağlayacak tesislerin az miktarda bulunmasının yanında hizmet kalitesinin düşüklüğü de etkili olmaktadır. Ayrıca Azerbaycan’da yerli ve yabancı turistlerin dinlenebileceği, tatil yapabileceği, doğadan, denizden ve güneşten istifade edebileceği modern tesisler çok azdır (Şenel, 1998). Ancak son yıllarda yapılan bir takım modern kamp ve tesisler sayesinde, turist sayısında az da olsa artışlar görülmeye başlanmıştır. Şöyle ki, 1996 yılında 203.270 kadar olan turist sayısı, 1998’de 483.163’e, 2000’de 680.909’a, 2002’de 793.345’e yükselmiş, 2003 ve 2004 yıllarında ise ülkeye gelen turist sayısı 1 milyonu aşmıştır (Tablo 2). Önümüzdeki yıllarda hedeflenen turist sayısı ise 2 milyon dolaylarındadır.

Tablo 2. Azerbaycan turizmindeki gelişmeler

Yıllar	Gelen Turist Sayısı	Turizm Geliri (Bin \$)
1996	203.270	48.132
1997	305.830	285.083
1998	483.163	549.051
1999	602.047	649.800
2000	680.909	716.600
2001	766.992	906.000
2002	793.345	1.025.000
2003	1.066.290	1.450.000
2004	1.197.169	1.625.000

Kaynak: ADİK, 1999 ve 2005'den yararlanılarak.

Özellikle son yıllarda turist sayısında gözlenen artışa paralel olarak turizm gelirleri de artmıştır. Şöyle ki, 1996 yılında yaklaşık 50 milyon dolar olan turizm geliri, 1997'de 285 milyon dolara, 1999'da 649 milyon dolara, 2001'de 906 milyon dolara, 2004'de ise 1625 milyon dolara yükselmiştir. Önümüzdeki yıllarda turizmden daha fazla gelir beklenmektedir. Ancak, bu gelirlerin önemli bir kısmını Azerbaycan'a turistik amaçtan çok, iş imkanlarını yerinde görmek, tespit etmek amacıyla gelen yabancıların (iş adamlarının) bıraktığı dövizler teşkil etmektedir.

Azerbaycan'a gelen turistlerin ülkelerine göre dağılımını incelediğimizde; BDT kapsamında olan ülkelerle, komşu ülkeler olan Türkiye ve İran'dan gelenler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır (Tablo 3 ve 4).

Tablo 3. Azerbaycan'a gelen turist sayısı (1996-1999)

Ülkeler	1996	1997	1998	1999
BDT	67.728	132.151	301.287	427.564
İran	87.564	103.724	139.300	121.604
Türkiye	24.944	28.709	19.103	10.390
Birleşik Krallık	6214	8636	5197	2281
ABD	4249	4392	3257	1763
Almanya	1803	3456	3283	1423

İsrail	327	8157	1898	822
Pakistan	1978	1362	728	411
Fransa	697	1235	609	348
İtalya	156	162	482	239
Hindistan	789	1097	431	216
Suriye	174	405	208	94
Kanada	138	503	93	90
Diğer Ülkeler	6509	11.841	7287	34.802
Toplam	203.270	305.830	483.163	602.047

Kaynak: ADİK, 1999 ve 2005'den yararlanılarak.

Bunları 1999 yılında gelen turistler bakımından sırasıyla Birleşik Krallık, ABD, Almanya, İsrail, Pakistan, Fransa, İtalya, Hindistan, Suriye ve Kanada izlemektedir. Gelecek yıllarda bu ülkelerden ve aynı zamanda diğer ülkelerden yeni gelecek olan turistlerle toplam turist sayısının artacağı düşünülebilir.

Tablo 4: Azerbaycan'a gelen turist sayısı (2000-2004)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004
BDT	346.483	263.780	288.428	628.299	743.068
İran	242.354	321.882	284.570	267.796	286.178
Türkiye	12.693	8.493	11.082	14.589	22.829
Diğer Ülkeler	79.379	172.837	209.265	155.606	145.094
Toplam	680.909	766.992	793.345	1.066.290	1.197.169

Kaynak: ADİK, 2005'den yararlanılarak.

Önümüzdeki yıllarda turist sayısının artacağını düşünürsek, bu durum sonucunda turizmin ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacak bir sektör haline gelmesi beklenmektedir.

SORUNLAR

Dünya genelinde olduğu gibi, Azerbaycan'da da uluslararası turizmde daha fazla pay elde etmek için, özellikle son yıllarda büyük çaba harcamalarının temel nedeni bir yandan turizmin ulusal ekonominin gelişmesine, diğer yandan toplumsal refah düzeyinin yükselmesine yaptığı büyük katkıdır.

Böylece ulusal ve uluslararası düzeydeki turizm; ekonomiyi, kültürü ve toplumu geniş boyutlarda etkileyerek beraberinde ülkeye çok yönlü yararlar sağlamaktadır (Usta, 2002). Özellikle ülkedeki işsizlik sorununun çözümüne de turizm olumlu katkılarda bulunmaktadır. Sonuçta turizm, ülke ekonomisi açısından önemli gelir ve istihdam kaynağı oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, ülkede turizm potansiyelinin yüksek olmasına karşılık, turizminin değişim ve gelişimine engel olan başlıca bazı sorunlar vardır. Bu sorunlar aşağıda ana çizgileri ile maddeler halinde belirtilmiştir.

- Tanıtım,
- Ulaşım,
- Eğitimli personel,
- Modern tesislerin azlığı,
- Gezi turlarının yetersizliği,
- Bir çok idari yerleşim birimlerinde turizm merkezlerinin olmaması,
- Kış turizmi için gerekli alt yapının olmaması,
- Turizm sektöründe yatırımcıların yetersiz destek görmesi,
- Turizm tesis yatırımlarının yüksek maliyetli oluşumudur.

Sonuçta, ülke turizminin gelişmesini sağlamak ve turizm gelirlerini artırmak için, bu sorunların çözüme kavuşması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sahası olan Azerbaycan'da turizm faaliyetleri tarihsel süreç içinde çok fazla değişime uğramıştır. Özellikle Ermenistan'ın Karabağ işgali ve bağımsızlığının ilk yıllarında ekonomik dar boğazlıklar ve yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle turizm etkinliklerinde ve gelen turist sayılarında bir takım dalgalanmalar görülmüştür. Bunda tabii ki daha çok ülkenin içinde bulunduğu savaş durumu rol oynamıştır. Böylece, ülkede bu dönemlerdeki gelen turist sayısındaki değişim, turizm sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak son yıllarda turizm sektöründe azda olsa bir hareketlilik yaşanmaktadır. Azerbaycan'da turizm faaliyetleri daha çok dinlenmeye yönelik olup Hazar Denizi kıyıları ile kaplıcaların bulunduğu yerleri içine almaktadır. Bu sonuçla ülkede rekreasyona dayalı iç turizmin üstünlük taşıdığı ve kıyı-deniz turizmi ile kaplıca turizminin yaygınlık kazandığı görülmektedir. Ayrıca Azerbaycan'ın yüksek rölyefinde bazı dağlık alanlar dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyele sahip olup, yeni yatırımların yapılmasını beklemektedir.

Bilhassa, Azerbaycan'ın gerek doğal gerekse sosyo-ekonomik özellikleri kendine özgü nitelikler taşır. Ancak, ülke sınırları içinde bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki, bir yandan 4500 m'ye varan yüksek dağlık alan, diğer taraftan deniz seviyesinin altında kalan sahalar vardır. Bu durum ekosistem ve turizm açısından değişim ve gelişimlere yol açmaktadır. Buna göre ılıman, karasal, subtropikal ve Alp ekosistemleri bir arada yer almaktadır. Her ne kadar sosyo-ekonomik faaliyetler toplumların kültür özellikleriyle doğrudan ilişkili de olsa ekosistemin değişmesi turizm faaliyetlerin de değişmesine neden olur.

Sonuçta, Azerbaycan'ın doğal kaynaklarına dayalı rekreasyonel potansiyeli paralelinde birçok tedavi ve dinlenme amaçlı yerel merkezler vardır. Ülkedeki Kafkas Dağları, Kura-Aras ovaları, Lenkeren ve Nahçıvan bölgeleri tedavi ve dinlenme turizmi açısından zenginlik taşımaktadır. Örneğin, Şuşa şifalı suları ile bir balneoloji, sağlık verici dağ iklimi ile bir dinlenme merkezi haline gelmiştir. Ayrıca Hazar Denizi'nin Nabran ve Apşeron kıyılarındaki kaplıcaların çevreleri, turist kampları, gençlik kampları ve pansiyonlarla donatılmıştır.

Gelen yabancı turist açısından sonuçlara değinecek olursak kayda değer sayıda turist gelmemektedir. Bunda tatil turizmine imkan sağlayacak tesislerin az sayıda bulunmasının yanında hizmet kalitesinin düşüklüğü de etkili olmaktadır. Ayrıca Azerbaycan'da yerli ve yabancı turistlerin dinlenebileceği, tatil yapabileceği, doğadan, denizden ve güneşten istifade edebileceği modern tesisler çok azdır. Ancak son yıllarda yapılan modern kamp ve tesisler sayesinde, turist sayısında az da olsa artışlar görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda ülkeye 1996 yılında 200 bin dolayında gelen turist sayısı, 1998 yılında 500 bine yaklaşmış, 2003 yılından itibaren ise ülkeye gelen turist sayısı bir milyonu aşmıştır. Önümüzdeki yıllarda hedeflenen turist sayısının iki milyondan daha çok olacağı tahmin edilmektedir.

Ülke turizminin gelişimi ve turizm gelirlerinin artması için başlıca öneriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- Modern turistik tesislerinin artması,
- Hizmet kalitesinin artması,
- Turizm personelinin eğitimi,
- Geniş çaplı gezi turlarının oluşturulması,
- Bölgeler ve yörelerde de yerel turizm merkezlerinin oluşturulması,
- Kış turizmi için de gerekli alt yapının oluşturulması.

Bütün bu öneriler çerçevesinde meydana gelecek gelişmeler, Azerbaycan'ın ekonomisine büyük katkı sağlayacak ve bunun sonucunda ülkede turizm önemli bir sektör haline gelecektir.

Özellikle günümüz dünyasında refah seviyesi yüksek, kişi başına düşen milli geliri fazla olan ileri ve gelişmiş ülkelerin hepsi turizme ağırlık veren ülkelerdir. Buna karşılık, doğal kaynakları fazla olsa bile, geri kalmış, birtakım iç huzursuzlukları olan ülkeler ise, turizm potansiyeli iyi değerlendirilmemiş, turizm gelirleri düşük olan ülkelerdir.

Sonuç olarak, gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biri, turistik kamp ve tesislerin ülke içindeki düzenli dağılışıdır. Bu nedenle, ülkenin kaynaklarının tamamının değerlendirilmesi ve kalkınmanın ülke geneline yayılabilmesi için turistik kamp ve tesislerin gerekli olduğu tüm bölgelere dengeli biçimde dağılışının sağlanması gerekmektedir. Bunun sonucunda Azerbaycan'da çok çeşitli olan turizm potansiyeli ve turizm faaliyetleri etkin bir şekilde kullanılarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak ve böylece turizm önde gelen önemli sektörlerden biri olacaktır. ©

KAYNAKLAR

- ABBASOV, Cümşüd, (1998), **Azerbaycan Respublikası'nın İktisadi ve Sosyal Coğrafyası**. Bakı Devlet Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- ADİK, (1999), **Azerbaycan'ın İstatistik Göstercileri**. Seda Neşriyatı, Bakü.
- ADİK, (2005), **Azerbaycan Rakamlarda** (<http://www.azstat.org>), Bakü.
- ADGHK, (2003), **Azerbaycan Respublikası'nın Atlas ve Haritaları**. Azerbaycan Respublikası Devlet Geodezya ve Haritaçekme Komitesi Neşriyatı, Bakü.
- BUDAGOV, Budag - Apoyev E. (1991), **Azerbaycan Respublikası'nın Coğrafyası**. Maarif Neşriyatı, Bakü.
- EMİNOV, Zakir, (2002), **Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası**. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü.
- GULİYEV, T., (2000), **Azerbaycan Respublikası'nın İktisadi ve Sosyal Coğrafyası**. Maarif Neşriyatı, Bakü.
- GLUSHKOVA, G. ve SHEPELEV, P., (1977), **Problems in the Spatial Management of Weekend Recreation Outside Large Cities**. Soviet Geography 18, p. 100-107, Moscow.
- HESENOV, Tapdıg, (2002), **Azerbaycan Erazilerinin Ermenistan Terefinden İşgalının Ağır Sosyal - İktisadi Neticeleri**. Çarşıoğlu Neşriyatı, Bakü.
- KOÇMAN, Asaf ve Diğerleri, (1994), **Azerbaycan Coğrafyası**. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:78. İzmir.
- MEMMEDOV, Cabir ve REHİMOV, Sabir, (2000), **Turizm** (Turizm ve Onunla Elageli Sahelerde İşledilen Termin ve Anlayışların İzahlı Lüğeti), Ganun Neşriyatı, Bakü.
- OBAN (ÇAKICIOĞLU), Raziye, (2006), **İzmir'in Eski Kentsel Dokusunun Korunması ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi**. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- OĞAN, Sinan, (2000), **Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler**. TİKA Yayınları, Ankara.
- OZGÜÇ, Nazmiye, (2003), **Turizm Coğrafyası (Özellikler, Bölgeler)**. Çantay Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SEFEROV, Rehman, (2000), **Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Coğrafi Özellikleri, Gelişim Süreci**. Dokuz Eylül Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yük. Lisans Tezi, İzmir.
- SEFEROV, Rehman, (2004), **Azerbaycan Nüfusunun Yapısal Özellikleri ve Eğitim Açısından Analizi**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya.

- ŞENEL, İbrahim, (1998), **Azerbaycan Ülke Raporu**. İktisadi Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME) Yayınları, İzmir.
- TİKA, (2003), **Azerbaycan Ülke Raporu**. TİKA Yayınları, Ankara.
- TURİZM Sitesi (<http://www.turizm.az>).
- USTA, Öcal, (2002), **Genel Turizm**. Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- ZEYNALLI, Yusasif, (1998), **Azerbaycan Turistik Sisteminin Yönetimi ve İşleyişinin İktisadi - Coğrafi Problemleri**. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü.